

דיני מוקצה (שיעור 5)**מוקצה מחמת גופו – הגדרת ”אוכל”**

יחידה מספר 41

בסדרת שיעורים זו אנו מגדירים מה מוגדר כ'מוקצה מחמת גופו'. כאמור, ההגדרה הבסיסית של מוקצה מחמת גופו היא: מה שאינו כלי ואינו אוכל. בשלושת השיעורים הקודמים הגדרנו מה נכנס לגדר כלי (על ידי הכנה, שימוש או מחשבה) ומה יצא מגדר כלי (מכיוון שנשבר). בשיעור זה נגדיר מה נחשב "אוכל" לעניין מוקצה מחמת גופו.

בשיעור זה נעסוק בעיקר בשאלות הבאות –

- א. האם אוכל שהוקצה לייעוד עתידי נהפך למוקצה?**
- ב. האם אוכל הראוי לאכילה של אחרים, ולא של בעליו (תרומה המיועדת לכהן, פסולת שניתן להאכיל לבעלי חיים, אוכל שיש מחלוקת על כשרותו) נחשב מוקצה?**
- ג. האם אוכל ייחשב מוקצה אם הוא ראוי לאכילת בעלי חיים, אך הוא מיועד לאכילת אנשים, אלא שאינו מוכן לאכילה עתה?**

אוכל שהוקצה מאכילה

בשיעורים האחרונים הזכרנו מספר פעמים את מחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה בעניין מוקצה. כפי שלמדנו, רבי יהודה ורבי שמעון מסכימים שמוקצה מחמת גופו אסור בטלטול. אחת המחלוקות המרכזיות ביניהם היא בדברים שהיו מוכנים לשימוש, והאדם החליט להקצותם משימוש (לדוגמה – תבואה שאדם מעוניין לשמור לצורך סחורה). לאור המשנה המביאה את מחלוקתם (מסכת שבת פרק ג משנה ו, הובאה בגמרא בדף מד ע"א) הגמרא דנה בגבולות המחלוקת, ומבררת אם ישנם מצבים בהם רבי שמעון מודה שדחייה בידיים הופכת דבר למוקצה (שימו לב לדברי רש"י "אין מוקצה לרבי שמעון בדבר הראוי אלא שמן שבנר" – כלומר – ודאי שרבי שמעון סובר שיש מוקצה מחמת גופו. השאלה היא אם בדבר הראוי, דחיה בידיים יכולה להקצות חפץ מטלטול – (שבת) –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מה עמוד א

בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן: חטים שזרען בקרקע, וביצים שתחת תרנגולת מהו? כי לית ליה לרבי שמעון מוקצה - היכא דלא דחייה בידיים, היכא דדחייה בידיים - אית ליה מוקצה, או דילמא לא שנא? אמר ליה: אין מוקצה לרבי שמעון אלא שמן שבנר בשעה שהוא דולק (כלומר, כל אוכל מותר בטלטול לפי רבי שמעון, למעט שמן שנמצא בתוך הינר) (כלי המשמש לתאורה באמצעות שמן). לא נרחיב במוקצה זה במסגרת השיעור הנוכחי) ... אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות וצימוקים בלבד. - ומידי אחרינא לא? והתניא: היה אוכל בתאנים והותיר והעלן לגג לעשות מהן גרוגרות. בענבים והותיר והעלן לגג לעשות מהן צימוקים - לא יאכל עד שיזמין. וכן אתה אומר באפרסקין וחבושין, ובשאר כל מיני פירות. מניי? אילימא רבי יהודה - ומה היכא דלא דחייה בידיים - אית ליה מוקצה, היכא דדחייה בידיים לא כל שכן? אלא לאו - רבי שמעון היא! - לעולם - רבי יהודה, ואוכל אצטריכא ליה, סלקא דעתך אמינא: כיון דקאכיל ואזיל - לא ליבעי הזמנה, קמשמע לן: כיון דהעלן לגג - אסוחי אסחי לדעתיה מינייהו

רש"י מסכת שבת דף מה עמוד א

שזרען בקרקע - ועדיין לא השרישו, מהו ללקוט ולאכול?
אין מוקצה לר' שמעון בדבר הראוי - אלא בשמן שבנר, בשעה שהוא דולק כדתניא לעיל.
אלא גרוגרות וצימוקים - גרוגרות תאנים שמעלה לגג ליבשן, ומשנשתהו שם מעט אין ראויים לאכילה עד שיתייבשו, וכן צימוקים דענבים.
היה אוכל בתאנים - רבותא אשמעינן, דהוה אכיל ואזיל מכיון דאסקיניהו - אסח דעתיה ואקצן.
חבושין - קוייניץ + והם החבושים +.
וכן אתה אומר כו' - ואף על גב דהני חזי כל שעתא, ואפילו נשתחו לא נתקלקלו, מיהו, הואיל ואקציניהו - אסירי.
אי נימא ר' יהודה - למה לי הנך דנקט דדחינהו בידיים, אפילו הכניסן נמי לאוצר - בעו הזמנה.

חברותא שבת דף מה עמוד א

בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן: חטים שזרען בקרקע, וביצים שהניחם תחת תרנגולת כדי שתחמם אותן ויצאו מהן אפרוחים - מהו, האם הם מוקצה לרבי שמעון? האם נאמר: כי לית ליה לרבי שמעון מוקצה - היכא דלא דחייה בידיים. אבל היכא דדחייה בידיים - אית ליה מוקצה. או דילמא - לא שנא? אמר ליה רבי יוחנן: אין מוקצה לרבי שמעון [לגירסת רש"י יש להוסיף: בדבר הראוי] - אלא שמן שבנר שבת, בשעה שהוא דולק ... אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות תאנים וצימוקים של ענבים בלבד. שמעלים אותם לגג להתייבש בשמש, ומשעה שהם מונחים מעט בשמש הם אינם ראויים לאכילה עד

שמתייבשים לגמרי. וכשמצטרפת לכך גם הדחייה שדחאם בידים הרי הם מוקצים. ותמהינן: וכי רק גרוגרות וצימוקים שמתקלקלים בתחילת הייבוש הם מוקצה לרבי שמעון, וכי מידי אחרינא לא הוּו מוקצה לרבי שמעון? והתניא: מי שהיה אוכל בתאנים, והותיר, והעלן, את התאנים הנותרות, לגג כדי לייבשן שם ולעשות מהן גרוגרות. או שהיה אוכל בענבים, והותיר, והעלן לגג לעשות מהן צימוקים - לא יאכל מהם בשבת משום שהם מוקצה, עד שיזמין אותם לאכילה מערב שבת. וכן אתה אומר במי שהיה אוכל אפרסקין וחבושין, ובשאר כל מיני פירות שאינם מתקלקלים כשמעלים אותם לייבוש, שאם העלם כדי לייבשם הרי הם מוקצה, כיון שהקצם לייבוש. ודייקינן: מני, מיהו התנא של הברייתא הזאת? אילימא רבי יהודה דאית ליה מוקצה. אי אפשר לומר כן. כי פשיטא דהוּו מוקצה. שהרי, ומה היכא דלא דחייה בידים אלא רק הכניסם לאוצר הם צריכים הזמנה לפי שרבי יהודה אית ליה מוקצה. היכא דדחייה בידים שמעלן לראש הגג להתייבש - לא כל שכן שהם מוקצה, ואמאי לא נקט שהכניסם לאוצר?! אלא, לאו - רבי שמעון היא, ומוכח שגם פירות שאינם מתקלקלים בתחילת הייבוש הם מוקצה ולא רק גרוגרות וצימוקים, כי דחייה בידים גרידא דייה לאסור משום מוקצה. ומשנינן: לעולם - רבי יהודה, ואדם שהיה אוכל בתאנים והותיר אצטריכא ליה לאשמעינן שגם אז הוּו מוקצה. כי סלקא דעתך אמינא: כיון דקאכיל ואזיל בשעה שהעלן לגג אין זו הקצאה ולא ליבעי הזמנה, קמשמע לן שכיון דהעלן לגג אסוחי אסחי לדעתיה מינייהו

❖ הרחבות – ביאור ההשוואה שמשווה רבי יוחנן בין חיטים שזרען לבין שמן שבנר

מסקנת הגמרא היא שלפי רבי שמעון פירות ואוכל שהקצה משימוש לא נאסרו, למעט גרוגרות וצימוקים (ומה שדומה להם, כגון שמן שבנר. נברר עתה, מהו המשותף להם). מדוע? בירושלמי מסופר על כך –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת מעשרות פרק א הלכה ה

רבי אמר לרבי שמעון בריה עלה והבא לנו גרוגרות מן החבית. אמר ליה ואינו אסור משום מוקצה? אמר ליה ואדיין את לזו (אתה עדיין טועה בזאת)? אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד. אמר רבי שמואל בר סיסרטאי מפני שהן מסריחות בנתיים

כלומר, לפי רבי יהודה, עצם החלטת האדם להקצות את הפירות הללו משימוש הופך אותם ל'מוקצה'. רבי שמעון מודה לו רק בפירות שאי אפשר לאכלם תוך כדי תהליך השימור. הרמב"ם פסק את הדברים (בעקבות הריף דף כ"א ע"א, וכן הובא ברא"ש פרק ג סימן כ"א) –

רמב"ם הלכות שבת פרק כו הלכה יז

שמן שיוצא מתחת הקורה של בית הבד בשבת וכן תמרים ושקדים המוכנים לסחורה מותר לאוכלם בשבת, ואפילו אוצר של תבואה או תבואה צבורה מתחיל להסתפק ממנה בשבת שאין שם אוכל שהוא מוקצה בשבת כלל אלא הכל מוכן הוא, חוץ מגרוגרות וצימוקים שבמוקצה בזמן שמייבשים אותם הואיל ומסריחות בינתיים ואינם ראויין לאכילה הרי הן אסורין בשבת משום מוקצה

נשים לב לניסוח הדברים בלשון הטור –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שי

קיימא לן כרבי שמעון דלית ליה מוקצה אלא בגרוגרות וצימוקים שהעלם לגג לייבשן והן מסריחות קודם שיתייבשו דכיון שיודע שיסריחו ודאי הסיח דעתו מהם ועוד שדחה אותם בידים בהא מודה שאסורין

ניתן להבין את שיטת רבי שמעון בשני אופנים –

1. בכדי שהפירות יהיו מוקצים, צריך שיתקיימו שני תנאים – שיקצה אותם משימוש, ולא יהיו ראויים לאכילה.
2. הקצאה רגילה אינה אוסרת לטלטל את הפירות, מכיוון שההקצאה אינה מוחלטת. חרף הקצאתו, הוא מודע לכך שבכל עת ביכולתו לשנות את דעתו ולהשתמש בפירות (כמו שעשה רבי בסיפור). אך כאשר מוקצה גרוגרות וצימוקים, דעתו להקצאה מוחלטת, מכיוון שמודע לכך שהם יתקלקלו. האם הגרוגרות והצימוקים מוקצים ברגע ששוטח אותם לייבוש, והאם הם מוקצים אם הגיעו לייבוש ומוכנים לאכילה, אך עדיין נמצאים במקום הייבוש? לפי ההבנה הראשונה, יתכן שלא, מכיוון שעתה עדיין ראויים לאכילה. לפי ההבנה השנייה, מרגע ששטח, הקצה אותם מדעתו, למרות שטרם הגיעו לכדי קלקול. בלשון הטור משמע שנקט כאפשרות השנייה – דחייתו בידיים, בידיעה שיסריחו בעתיד, הופכת אותם למוקצה כבר עכשיו. החזון איש מסביר שלא יתכן להסביר כהסבר הראשון שהצענו –

חזון איש אורח חיים הלכות שבת סימן מד אות ו

נראה דלא בהני אשמעינן שמואל דמודה רבי שמעון, דזה לא איצטריך לאשמעינן, דהוי כצוררות דלא חזיין כלל! אלא שמואל איירי לאחר שכבר התיישבו וחזיין לאכילה, דדרך בני אדם להמתין לגמר יבשותן ועיקר תיקונן, ואשמעינן שמואל שאף על גב דכבר חזיין מערב שבת, אפילו הכי אסירי אפילו לרבי שמעון, דאסוחי מסח דעתיה מיניה. וכן אם נגמר תיקונן בשבת אסירי אפילו לרבי שמעון

גרוגרות וצימוקים שאינם אכילים כלל בכניסת השבת ודאי מוקצים מחמת גופם! החידוש הוא שגם כאשר יהיו אכילים (אפילו ברמה מסוימת), הם יהיו מוקצים, מכיוון שהיסח הדעת מהם מוחלט.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שי סעיף ב

אין שום אוכל תלוש הראוי לאכילה מוקצה לשבת; דתמרים ושקדים ושאר פירות העומדים לסחורה, מותר לאכול מהם בשבת. ואפי' חטים שזרעם בקרקע ועדיין לא השרישו, וביצים שתחת התרנגולת, מותר לטלטלן. וכן תמרים הלקוטים קודם בישולן וכונסין אותם בסלים והם מתבשלים מאליהן, מותר לאכול מהם קודם בישולן. אבל גרוגרות וצימוקים שמניחים אותם במוקצה לייבשן, אסורין בשבת משום מוקצה, שהן מסריחות קודם שיתייבשו, דכיון שיודע שיסריחו הסיח דעתו מהם וכיון דאיכא תרתי; דחינהו בידיים, ולא חזו, הוי מוקצה

לסיכום:

בגמרא (שבת דף מ"ה ע"א) מבואר שלפי רבי יהודה אוכל שהוקצה מאכילה (בכדי לייבשו או לכל צורך אחר) הוא מוקצה ואסור לטלטלו. הגמרא מבררת אם רבי שמעון מודה לרבי יהודה במקום שדחה את האוכל בצורה קיצונית (כגון ששתל את הזרעים בקרקע). מסקנתה היא שרבי שמעון סובר שרק גרוגרות וצימוקים (ודומיהם), שמתקלקלים במהלך הייבוש, הם מוקצים. כפי שהגדיר זאת בשולחן ערוך – דחייה בידיים (במעשה), והפיכתם לבלתי ראויים לאכילה, מצטרפים בכדי להפכם למוקצים.

כיצד עובד הצירוף בין שני המרכיבים הללו? הטור מסביר שמדעות האדם שהאוכל יתקלקל מקצה אותו מדעתו לחלוטין, בשונה מאוכל אחר, שאמנם הקצה אותו לשימוש בעתיד, אך בכל זאת הוא מודע לאפשרות להוציאו ולהשתמש בו בעת הצורך.

העולה משיטת רבי שמעון בסוגיה זו מקביל לדבריו בסוגיית כלים שבורים. רבי שמעון אמר שם שאם ניתן להשתמש בשבר הכלי, גם אם לא באופן שיועד לו מתחילה, מותר לטלטל אותו. כך גם אוכל שהוקצה. מכיוון שניתן להשתמש בו, גם אם לא באופן לו הוקצה, מותר לטלטל אותו.

ברם כל זאת מתייחס ליכולת האדם להשיב את האוכל, שהיה ראוי לאכילה, מהקצאה לאכילתו באופן אחר בעתיד. הבחנה זו מעלה שתי שאלות משמעותיות – א. האם אוכל שמעולם לא נחשב בעיני בעליו כמוכן לאכילה, אך ניתן לאכלו בעת הצורך (כגון – בשר לא מבושל, שניתן לאכלו, אך האדם הקצה אותו משימוש עד שיבושל) מוקצה? ב. האם ניתן להגדיר אוכל שאינו מוכן לאכילת אדם כאוכל מכיוון שהוא מוכן לאכילה על ידי בעלי חיים, אף על פי שאינו מיועד להם (לדוגמה – דגים מאוד יקרים, שבמצבם הנוכחי אינם נאכלים על ידי אנשים, וראויים לחתולים, אלא שהאדם איננו מעלה בדעתו לבזבז אותם להאכלת חתולים).

לפני שנענה על השאלות הללו, נבחן אם אפשרות האכלת בעלי החיים מוציאה את האוכל מכלל מוקצה.

אוכל הראוי לאכילת אחרים, ולא בעליו

החצי הראשון של פרק יח במסכת שבת עוסק באוכל שמותר לטלטל בשבת –

משנה מסכת שבת פרק יח משנה א

... מפני תרומה טהורה ודמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל לעזים (בהרבה גרסאות כתוב – לעניים). אבל לא את הטבל ולא מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא החרדל רבן שמעון בן גמליאל מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין

שימו לב שכותרת המשנה היא "מפני". מדובר על טלטול המאכלים הללו בכדי לפנות מקום, ולא על מנת לאכול. למרות זאת, מותר לטלטל את מה שראוי לאכילה, ולא את מה שאינו.

הגמרא מבארת מה החידוש בחלקי המשנה. להלן קטעים מהגמרא המחזקים את הגדרים העולים מהמשנה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכז עמוד ב

מפני תרומה טהורה וכו'. פשיטא! - לא צריכא, דמנחה ביד ישראל. מהו דתימא: כיון דלא חזיא ליה - אסור, קא משמע לן: כיון דחזיא לכהן - שפיר דמי. ודמאי (וכו'). דמאי, הא לא חזי ליה? - כיון דאי בעי, מפקר ליה לנכסיה והוה עני, וחזיא ליה - השתא נמי חזי ליה. דתנן: מאכלין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי.... והתורמס היבש כו'. דווקא יבש, אבל לח - לא. מאי טעמא? - כיון דמריר - לא אכלה

רש"י מסכת שבת דף קכז עמוד ב
 אכסניא - חיל של מלך ישראל, ומטילו על בני העיר לפרנסן
 דמריר - שהוא מר

חברותא שבת דף קכז עמוד ב

שנינו במשנה: מפנין תרומה טהורה. והוינן בה: פשיטא שמטלטלין תרומה, שהיא ראויה לאכילה. ומה חידש לנו התנא בזה? ומבארין: לא צריכא לאשמועינן, אלא בתרומה דמנחא הנמצאת ביד ישראל. מהו דתימא, כיון דלא חזיא ליה לישראל, אסור לו לטלטלה, שלגביו היא מוקצה. קא משמע לן, דכיון דחזיא לכהן, שפיר דמי לטלטלה אף לישראל. שנינו במשנה: ומפנין את הדמאי. והוינן בה: מאי טעמא שרי לטלטולי? הא דמאי לא חזי ליה, אינו ראוי לאכילה עד שיעשרנו, ואם כן מדוע אינו נחשב מוקצה כדין טבל? ומבארין: אין הדמאי נחשב מוקצה כי הוא חלוק מטבל. כי טבל הוא מוקצה לפי שאינו ראוי לאכילה לכל אדם, אבל דמאי ראוי לאכילה לעניים. ולכן גם לכל אדם הוא חשוב ראוי לאכילה. שאצל כל אדם ניתן לומר: כיון דאי בעי, מפקר ליה לנכסיה, והוה עני, ואז הרי חזיא ליה לאכילה, היות ולא גזרו על עניים איסור אכילת דמאי. הילכך, השתא נמי, אף שלא הפקיר נכסיו, חשיב כאילו חזי ליה. דתנן במסכת דמאי: מאכילין את העניים דמאי, משום שלא גזרו עליהם חכמים לעשר, לפי שהם מחזירים על הפתחים של עמי ארצות, וסמכו על זה שרוב עמי הארץ מעשרין. וכן מאכילין דמאי את האכסניא, חיל של מלך ישראל, כיון שפרנסתם מוטלת על בני העיר, מאכילין אותם דמאי. שנינו במשנה: והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל לעזים. ומדייקין: דווקא תורמוס שהוא יבש. אבל תורמוס לח - לא מטלטלין. והוינן בה: מאי טעמא? ומבארין: כיון דהוא מריר, מר - הבהמה לא אכלה

הגמרא מבארת שמהמשנה עולים מספר כללים חשובים. מותר לכל אחד לטלטל אוכל הראוי לאחר (לכהן), גם אם האוכל אינו ראוי לו (לבעלים). מותר לטלטל אוכל גם אם היתר אכילתו תיאורטי בלבד (דמאי, לדוגמא). מותר לעניים לאכול. הגמרא מתירה לטלטל מכיוון שניתן להפקיר את נכסיו, וכך ייחשב עני. מותר לטלטל מאכל הראוי לאכילת עזים, אך רק אם הוא מוכן לאכילת העזים כעת (התורמוס, לדוגמא, מריר מדי בעודו לח. לכן מותר לטלטל רק תורמוס יבש, הראוי למאכל עזים).

הבחנות אלו מעלות מספר שאלות:

מותר לטלטל תרומה, מכיוון שכהן יכול לאכול אותה. האם מותר לטלטל מאכל שנחשב ראוי לאנשים מסוימים, למרות שאינו נחשב ראוי לאכילה לו?
 מותר לטלטל תורמוס הראוי למאכל עזים. האם מותר לטלטל את התורמוסים גם אם אין עזים העשויות לאכול את התורמוסים?

ראשית נדגים נפקא מינה נחמדה לשאלה הראשונה -

ילקוט יוסף שבת ב הוספות סימן שח (מדיני מוקצה) סעיף ז

יש מי שכתב שאין לטלטל שוקולד עם אבקת חלב של עכו"ם בשבת, משום דהוי מוקצה, ואמנם כיון שיש פוסקים שמקילים באבקת חלב של עכו"ם, ממילא לענין מוקצה הויא ליה ספק במילי דרבנן, ושפיר דמי להקל לטלטלו. ובפרט דחזי ליתנו לתינוקות. ואף שאנו תופסים לכתחלה להחמיר באבקת חלב של עכו"ם, מכל מקום לענין מוקצה נראה שמעיקר הדין יש להקל בזה

חז"ל אסרו לאכול חלב שחלבו נכרי שמא עירב בו חלב שאינו כשר (עיינו במסכת עבודה זרה דף ל"ה ע"ב ובשולחן ערוך יו"ד סימן קט"ו). ישנה מחלוקת אם איסור זה תקף במדינות מתוקנות, בהן אסור על פי חוק לערב מוצרים אחרים בחלב פרה (והעובר על החוק צפוי לענישה מחמירה). ספק נוסף אם חז"ל אסרו אבקת חלב (שאינו החלב עצמו). בילקוט יוסף אוסר אכילת מוצרים המכילים אבקת חלב, אך מכיוון שיש מתירים את אכילתם, מתיר לטלטל את המוצרים הללו, כשם שמותר לישראל לטלטל תרומה מפני שמותר לכהן לאכול אותה.

לאור המחלוקת שבסוף המשנה, אם מותר לטלטל לוף הראוי למאכלם של עורבים, הגמרא דנה בשאלה השניה -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד א

ולא את הלוף. תנו רבנן: מטלטלין את החצב - מפני שהוא מאכל לצביים, ואת החרדל - מפני שהוא מאכל ליונים, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף מטלטלין שברי זכוכית, מפני שהוא מאכל לנעמיות. אמר ליה רבי נתן: אלא מעתה חבילי זמורות יטלטלו - מפני שהוא מאכל לפילין! - ורבן שמעון בן גמליאל: נעמיות - שכיחי, פילין - לא שכיחי. אמר אמאימר: והוא דאית ליה נעמיות. אמר רב אשי לאמימר: אלא דקאמר ליה רבי נתן לרבן שמעון בן גמליאל: חבילי זמורות יטלטלו מפני שהוא מאכל לפילין. אי אית ליה פילין - אמאי לא? אלא - ראוי, הכי נמי - ראוי

רש"י מסכת שבת דף קכח עמוד א

חצב - עשב שמשתרש בעומק כנגדו ואין שרשיו מתפשטין, ובו תיחס יהושע את הארץ לישראל.
נעמיות - בנות היענה.
יטלטלו - ראוי הוא להיות לו פילין ולהאכילן.

חברותא שבת דף קכח עמוד א

תנו רבנן: מטלטלין בשבת את החצב, עשב ששורשיו הולכים לעומק, מפני שהוא מאכל לצביים. ואת החרדל, מפני שהוא מאכל ליונים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף מטלטלין שברי זכוכית, מפני שהוא מאכל לנעמיות, בנות היענה. אמר ליה רבי נתן: אלא מעתה, חבילי זמורות נמי יטלטלו מפני שהוא מאכל לפילין, וראוי הוא שיהיו לו פילים, ויאכילם. ורבן שמעון בן גמליאל סבירא ליה: נעמיות, שכיחי, אבל פילין, לא שכיחי. אמר רב אמימר: לא דשרי רבן שמעון בן גמליאל לטלטל שברי זכוכית, והוא - דאית ליה נעמיות, שמגדלן בביתו. אמר רב אשי לאמימר: לשיטתך, שכל ההיתר של רבן שמעון בן גמליאל הוא רק למי שיש לו נעמיות בביתו, אלא הא דקאמר ליה רבי נתן לרבן שמעון בן גמליאל: חבילי זמורות נמי יטלטלו מפני שהוא מאכל לפילין. מה תמיה יש כאן? הרי אי אכן אית ליה פילין, שמגדלם בביתו - אמאי לא יטלטלם? אלא, ודאי סבירא ליה לרבן שמעון בן גמליאל דלא בעינן שיהיו לו פילין. אלא לכל אדם מותר לטלטל על יסוד ההיתר כי ראוי שיהיה לו פילים

תנא קמא אומר שמותר לטלטל מה שראוי לאכילת יונים וצבאים, רשב"ג אומר שמותר לטלטל מה שראוי למאכל של בנות יענה. משאלת רבי נתן, והתשובה הניתנת עליה, נראה שמותר לטלטל את מה שראוי לאכילת בעלי חיים שכיחים. אם כך, במה נחלקו ת"ק ורשב"ג? בשלב ההוא נראה שמדובר במחלוקת מהי רמת השכיחות הדרושה בכדי להצדיק את טלטול המאכל (בהמשך הגמרא מבואר שרשב"ג סובר ש"בני ישראל בני מלכים", כלומר, גם אם במקרה אין לאדם מסוים מספיק כסף להחזיק בנות יענה, זהו חיסרון טכני. מהותית, כל אדם בישראל ראוי לחיות כמו בן מלך, ולכן מוצדק להתייחס לחוסר האפשרות לגדל יענים בביתו כחוסר מקרי).
אמימר אומר שאין זה מספיק. רשב"ג דורש שבעל החי יהיה בבעלותו. כפי שמבואר בחידושים המיוחסים לר"ן, הכוונה היא שלפי ת"ק יש רק היתר של בעלי חיים שכיחים, ואילו לפי רשב"ג יש היתר לטלטל מאכל הראוי לאכילת בעלי חיים שאינם שכיחים אך נמצאים ברשותו -

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף קכח עמוד א

אמר אמימר והוא דאית ליה נעמיות. כלומר הא דשרי רשב"ג לטלטל שברי זכוכית דוקא בדאית ליה נעמיות בביתו, ונראה לי דאלו בחצר מודה דמטלטל אף על גב דלית ליה יונים משום דשכיחי טפי

כלומר, בשלב הקודם היה נראה שהמחלוקת היא מה שכיח מספיק בכדי להצדיק שמאכליו לא ייחשבו מוקצה (שוב יודגש - השאלה היא אם מותר לטלטל את החפצים הללו מחמת שהם ראויים למאכל החיה והבהמה). בשלב זה מתברר שלת"ק יש היתר אחד - טלטול מה שראוי למאכל חיות שכיחות. מכיוון שבעלי החיים הללו שכיחים, יש שם "אוכל" על המאכל, למרות שאין חיה שכזו בבעלותו. לרשב"ג יש היתר נוסף - מותר גם לטלטל את מה שראוי לאכילת בעלי החיים שברשותו, למרות שמדובר בבעלי חיים שאינם נפוצים בחברת בני האדם.

רב אשי מקשה על אמימר, ומסיק שההיתר הנוסף אינו מתיר לטלטל מאכלים הראויים לאכילת בעלי החיים שברשותו בלבד, אלא כל בעל חיים שישנם אנשים שמגדלים אותם.
אם כך, לפי ת"ק מה שראוי לאכילת בעלי חיים הנפוצים בסביבה אנושית אינו מוקצה.
לפי רשב"ג, בנוסף לכך, גם מה שראוי לאכילת בעלי חיים שישנם אנשים שמגדלים אינו מוקצה.

אוכל המיועד לאדם אך אינו ראוי לאכילתו, ראוי לאכילת בהמה אך אינו מיועד לה

ברם יש לשים לב לכך שדעת ת"ק ששנה את הברייתא אינה תואמת את דעת ת"ק של משנתנו! במשנה שנינו -

משנה מסכת שבת פרק יח משנה א

...ולא את הלוף ולא החרדל רבן שמעון בן גמליאל מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין ואילו בברייתא נאמר -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד א

תנו רבנן: מטלטלין את החצב - מפני שהוא מאכל לצביים, ואת החרדל - מפני שהוא מאכל ליונים
במשנה ת"ק אסר טלטול חרדל, ואילו ת"ק ששנה את הברייתא התיר, מפני שהוא מאכל ליונים.
הרשב"א מתייחס למחלוקת זו -

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכח עמוד א

נראה לי דבהא נמי פליג תנא דמתניתין אתנא דברייתא, בחרדל, דתנא דמתניתין אסר, ותנא דברייתא שרי, מפני שהוא מאכל ליונים, דתנא דמתני' סבר: סתמא למאכל אדם קאי, וכיון דהשתא לא חזי ליה, אף על גב דהוא נמי מאכל ליונים, לא מטלטלין ליה, דמידי דחזי ליה, מקצה ליה מיונים. ותנא דברייתא סבר: הואיל והוא מאכל ליונים, כלומר שהוא מאכל ידוע ליונים, דעתו נמי איונים, כלומר דלא מקצה להו מינייהו, וקיימא לן כתנא דמתניתין

כלומר, התנא של המשנה אינו חולק על כך שניתן לטלטל מאכלים הראויים לבעלי החיים שבסביבה. אך מאכל שאינו ראוי למאכל אדם כרגע, והצפי היה שיתקן אותו למאכל שלו, אינו יכול להיחשב כמאכל לבעלי חיים, למרות שהוא ראוי לאכילתם.

מדוע מאכל הראוי למאכל החיות השכיחות, אך לא מיועד להן, הוא מוקצה? ניתן להציע שתי אפשרויות עקרוניות –

1. כפי שלמדנו בשיעור 38, חפצים רבים עשויים להיות שימושיים, ובכל זאת הם מוקצה, מכיוון שטרם הוגדרו ויועדו לשימוש. החפץ נותר נפרד משימושו של האדם עד שהוא מקבל את ייעודו. האוכל שמיועד לאדם נותר מוקצה מחמת גופו מכיוון שאינו ראוי לאכילת האדם.
 2. המאכל מוכן לאכילת הכלבים, כך שלא ניתן לומר שהוא לא הגיע לרמת הכנה המאפשרת שימוש. אך החלטת האדם לייעד את האוכל לעצמו, ולא לכלב, מקצה אותו משימוש.
- האפשרות הראשונה עוסקת בגדרים שעסקנו בהם בשיעור 38 – ממתי אדם מגדיר חפץ כמוכן לשימוש? האפשרות השנייה מגבילה את הדין שלמדנו בתחילת השיעור. למדנו לעיל שלפי רבי שמעון, הקצאת אוכל לשימוש מסוים אינה הופכת אותו למוקצה אם באפשרותו להוציאו ולהשתמש בו לשימוש אחר. לפי ההבנה השנייה, יש לכך גבול. אוכל שהוקצה לאכילת אנשים באופן מסוים, היכולת לאכול אותו באופן אחר מונעת את הפיכתו למוקצה. אך היכולת להאכיל חיות אוכל שמיועד לבני אדם בדווקא אינה מוציאה אותו מכלל מוקצה.

מדברי התנאים עלו שלוש שיטות –

- ת"ק במשנה – מותר לטלטל אוכל המוכן עתה לשימוש של מי שהאוכל מיועד עבורו (אם הוא מיועד לאכילת אנשים צריך להיות מוכן לאכילתם, אם הוא מיועד לבעלי חיים צריך להיות מוכן לאכילתם).
- ת"ק דברייתא – מותר לטלטל אוכל המתאים לאנשים או בעלי חיים המצויים.
- רשב"ג – מותר לטלטל מה שראוי לבעלי חיים הנפוצים בסביבת אנשים, וכן הראוי לאכילת בעלי חיים שישנם אנשים שמגדלים.

הרשב"א פסק כתנא של המשנה. מלשון הרמב"ם נשמע שפסק כת"ק שבברייתא –

רמב"ם הלכות שבת פרק כו הלכה טז

כל שהוא ראוי למאכל בהמה וחיה ועוף המצויין מטלטלין אותו בשבת, כיצד? מטלטלין את התורמוס היבש, מפני שהוא מאכל לעזים, אבל לא את הלח, את החצב מפני שהוא מאכל לצבאים, את החרדל מפני שהוא מאכל ליונים, את העצמות מפני שהן מאכל לכלבים, וכן כל הקליפין והגרעינין הראויין למאכל בהמה מטלטלין אותן ...

הלכה יז

אין מטלטלין שברי זכוכית אף על פי שהן מאכל לנעמיות, ולא חבילי זמורות אף על פי שהן מאכל לפילים, ולא את הלוף אף על פי שהוא מאכל לעורבים, מפני שאין אלו וכיוצא בהן מצויין אצל רוב בני אדם

המ"מ תמה על כך – בדרך כלל פוסקים כמשנה נגד ברייתא!

מגיד משנה הלכות שבת פרק כו

אני תמה היאך כתבו היתר בחרדל שהרי במשנה (דף קכ"ו): שנינו ולא את הלוף ולא את החרדל והיא סתם משנה בלא מחלוקת וטעמא דתנא דמתני' משום דרוב חרדל למאכל אדם קאי וכיון דהשתא לא חזי ליה אף ע"ג דהוא נמי מאכל ליונים אסור בטלטול דמידי דחזי ליה מקצה ליה מיונים וכ"כ הרשב"א ז"ל ופסק כתנא דמתני' וצ"ע

ראשונים ופוסקים ביארו שהרמב"ם חלק על הרשב"א לא בפסיקה, אלא בפרשנות. הרמב"ם (והרי"ף) סובר שאין מחלוקת בין המשנה והברייתא –

חידושי הר"ן מסכת שבת דף קכח עמוד א

מדברי הראי"ף ז"ל נראה שפסקה לברייתא וכן הרמב"ם ז"ל בפי כ"ו מהלכות שבת משמע דסבירא ליה דתנא דמתני' ותנא דברייתא לא פליגי אהדדיה, אלא מר כי אתריה ומר כי אתריה, דבאתריה דתנא דברייתא היו רגילין לגדל יונים, ובאתריה דתנא דמתניתין לא היו רגילין בהם

לפי שיטה זו, אין מחלוקת עקרונית בין הברייתא והמשנה. אמנם במשנה נאסר טלטול החרדל ובברייתא הותר, אך זהו מפני שבעלי החיים שבמקומותיהם היו שונים. הכלל הוא שמותר לטלטל עבור בעלי החיים המצויים.

אף הכסף משנה כתב כדברי הר"ן, ופסק כשיטה זו בשו"ע –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף כט

כל שהוא ראוי למאכל חיה ועוף המצויים, מטלטלים אותו; ואם אינו ראוי אלא למאכל חיה ועוף שאינן מצויים, אם יש לו מאותו מין חיה או עוף, מותר לטלטל מאכל הראוי לאותו המין; ואם לא, אסור הגס: ולפי זה מותר לטלטל עלמות שנתפרקו מן הכשר מט"ש אם ראויים לכלבים, דהא כלבים מצויים

הפוסקים העירו שכמובן שההיתר לטלטל את מה שראוי לאכילת הכלבים תקף רק במקומות בהם הכלבים מצויים!

מגן אברהם סימן שח ס"ק נד

פשוט דאם אין כלבים מצויין בכל ענין אסור

שיעור זה מוקדש להגדרת האוכל המוקצה מחמת גופו. אם פסולת המאכלים שלנו מוקצה מחמת גופו, כיצד אנו מפנים אותו? אם הוא ראוי לאכילת בעלי החיים שבסביבה, ההיתר מובן. בהמשך שיעור נעסוק בדרכי ההיתר נוספים.

❖ הרחבות – שיטת הר"ן והרמ"א – הבחנה בין עצמות שהתפרקו לפני שבת ובשבת עצמה

הרשב"א ביאר שהתנאים חלקו אם היכולת להאכיל בעלי חיים את האוכל הבלתי-מוכן המיועד לאכילה אנושית מוציא אותו מכלל מוקצה. הערה זו נתונה במחלוקת בין הראשונים, כפי שנפרט כעת. רש"י ובעלי התוספות חלקו במחלוקת דומה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד א

תנו רבנן: דג מליח - מותר לטלטלו, דג תפל - אסור לטלטלו. בשר, בין תפל ובין מליח - מותר לטלטלו

רש"י מסכת שבת דף קכח עמוד א

דג תפל אסור לטלטלו - דאינו ראוי לכלום, ולכלבים לאו דעתיה למישדייה, אבל מליח - נאכל חי על ידי מלחו.

בברייתא נאמר שאסור לטלטל דג תפל. מדוע? רש"י מבאר שאמנם הדג ראוי לאכילת בעלי החיים המצויים, אך אדם אינו מאכיל כלבים דגים יקרים (לאו דעתיה למשדיה - לכאורה משמע שעדיין לא נעשה אוכל, ולא שהקצה אותו משימוש אחר עד שיהיה מוכן לאכילתו). אמירה זו מקבילה לביאור הרשב"א את שיטת ת"ק שבמשנה - החרדל ראוי לאכילת היונים, אך אדם אינו מבזבז חרדל הראוי לאכילת אדם ונותן אותו ליונים. וכך אכן ביאר הרשב"א גם את הברייתא הזו -

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכח עמוד א

אי משום כלבים נמי לא שרי ליה דמאי דחזי ליה מקצה ליה מכלבים והיינו טעמא דדג תפל בעלי התוספות הציעו שתי אפשרויות -

תוספות מסכת שבת דף קכח עמוד א

... דג תפל נמי לישרי כמו בשר תפל? וי"ל - א. דדג תפל אינו ראוי לכלבים. ב. אי נמי, כר' יהודה אתיא, ודג תפל, אף על פי שראוי לכלבים, אסור לטלטלו, דכל מידי דחזי לאינש לא מקצה לכלבים. בשר תפל מותר לטלטלו לרבי יהודה, מפני שהוא מאכל לחיה

נבאר את הדברים מסופם - בעלי התוספות מסכימים עם אמירתו של רש"י, שלא מקצים לכלב דג הראוי לאכילת אדם. התירוץ הראשון מניח כדברי ת"ק של הברייתא, שאם הדגים ראויים למאכל כלב הם אינם מוקצים, אך למעשה אין הם ראויים למאכל כלב. התירוץ השני חזר על דברי רש"י - מה שמיועד לאדם לא חחרים ומקצים למאכל כלב, אך בעלי התוספות מסבירים שהסובר כשיטה זו הוא רבי יהודה. כפי שלמדנו בתחילת השיעור, היכולת לאכול אוכל באופן מסוים אינה מוציאה אותו מידי מוקצה אם הוא מיועד לאכילה באופן אחר.

העולה מכל זאת הוא שבעלי התוספות, בשני התירוצים, נוקטים להלכה שמותר לטלטל כל דבר הראוי למאכל בעלי חיים המצויים, למרות שזהו אוכל המיועד לאכילת אדם. לכאורה מדברי רש"י עולה שסובר שהיכולת להאכיל בעלי חיים אינה מוציאתו מכלל מוקצה, אם אדם לא רגיל להאכיל את האוכל הזה לכלבים.

משמע שרש"י ובעלי התוספות חלקו במחלוקת הרשב"א והרמב"ם - הרשב"א ורש"י נקטו להלכה שאסור לטלטל אוכל שכזה, בעלי התוספות והרמב"ם התירו.

לסיכום:

מותר לכל אחד לטלטל אוכל הראוי לאחר (לכהן), גם אם האוכל אינו ראוי לו (לבעלים). מותר לטלטל אוכל גם אם היתר אכילתו תיאורטי בלבד (דמאי, לדוגמא. מותר לעניים לאכול. הגמרא מתירה לטלטל מכיוון שניתן להפקיר את נכסיו, וכך ייחשב עני). מותר לטלטל מאכל הראוי לאכילת עזים, אך רק אם הוא מוכן לאכילת העזים כעת (התורמוס, לדוגמא, מריר מדי בעודו לח. לכן מותר לטלטל רק תורמוס יבש, הראוי למאכל עזים). הבחנות אלו מעלות מספר שאלות:

מותר לטלטל תרומה, מכיוון שכהן יכול לאכול אותה. האם מותר לטלטל מאכל שנחשב ראוי לאנשים מסויימים, למרות שאינו נחשב ראוי לאכילה לו?
מותר לטלטל תורמוס הראוי למאכל עזים. האם מותר לטלטל את התורמוסים גם אם אין עזים העשויות לאכול את התורמוסים?

ביחס לשאלה הראשונה – הפוסקים יישמו את היסוד, שמה שראוי לאכילה של משהו אינו מוקצה, גם אם בעליו ומי שמבקש לטלטלו אותו אינו מחשיב אותו כראוי לאכילה. לדוגמא – גם הסוברים שאסור לאכול אוכל שיש בו אבקת חלב עכו"ם מודים שמותר לטלטל אותו, מכיוון שאחרים סבורים שהוא מותר באכילה.

ביחס לשאלה השנייה – מהמשנה הנ"ל והברייתא שהובאה בדף קכ"ח (ע"א. וביאור הרשב"א על אתר) עלו שלוש שיטות –

ת"ק במשנה – מותר לטלטל אוכל המוכן עתה לשימוש של מי שהאוכל מיועד עבורו (אם הוא מיועד לאכילת אנשים צריך להיות מוכן לאכילתם, אם הוא מיועד לבעלי חיים צריך להיות מוכן לאכילתם).

ת"ק בברייתא – מותר לטלטל אוכל המתאים לאנשים או בעלי חיים המצויים.
רשב"ג – מותר לטלטל מה שראוי לבעלי חיים הנפוצים בסביבת אנשים, וכן הראוי לאכילת בעלי חיים שיש אנשים שמגדלים.

הרשב"א פסק כדברי ת"ק שבמשנה, ואילו מהרמב"ם משמע שפסק כדברי תנא קמא שבברייתא. הראשונים ביארו בדבריו (ודברי הריף) שנקט שאין מחלוקת בין המשנה והברייתא.
מדוע שמאכל הראוי למאכל חיות שכיחות, אך לא מיועד להן, ייחשב מוקצה? הצענו שתי אפשרויות עקרוניות –

1. החפץ הזה יקבל שם "אוכל" רק כאשר האדם יתייחס אליו כמוכן לאכילה. עד אז הוא מוקצה מחמת גופו, ככל חפץ אחר המגיע מן הטבע וטרם הוכן לשימוש האדם.
 2. מכיוון שהמאכל מוכן לאכילת בעלי חיים, הוא כבר אינו נחשב חלק מהטבע, שהרי הוא כבר קיבל שם אוכל. אף על פי כן, הוא מוקצה מחמת הקצאת האדם לשימושו העתידי.
- האפשרות הראשונה עוסקת בגדרים שעסקנו בהם בשיעור 38 – ממתי אדם מגדיר חפץ כמוכן לשימוש? האפשרות השנייה מגבילה את הדין שלמדנו בתחילת השיעור. למדנו לעיל שלפי רבי שמעון, הקצאת אוכל לשימוש מסוים לא הופך אותו למוקצה אם באפשרותו להוציא ולשתמש בו לשימוש אחר. לפי ההבנה השנייה, יש לכך גבול. אוכל שהוקצה לאכילת אנשים באופן מסוים, היכולת לאכול אותו באופן אחר מונעת את הפיכתו למוקצה. אך היכולת להאכיל חיות אוכל שמיועד לבני אדם בדווקא אינה מוציאה אותם מכלל מוקצה.

מחלוקת מקבילה מצאנו בין רש"י ותוספות. בגמרא (דף קכ"ח ע"א) מובאת ברייתא, בה הותר לטלטל בשר תפל, אך לא דג תפל. מדוע? רש"י מבאר שאמנם הדג ראוי לאכילת בעלי החיים המצויים, אך אדם אינו מאכיל כלבים דגים יקרים (לאו דעתיה למשדיה – לכאורה משמע שעדיין לא נעשה אוכל, כאפשרות הראשונה, ולא שהקצה אותו משימוש אחר עד שיהיה מוכן לאכילתו). בעלי התוספות מציעים שתי אפשרויות – 1. דג תפל אינו ראוי לאכילה אפילו של בעלי חיים. 2. כדברי רש"י, שמכיוון שהאוכל מיועד לאכילת האדם, לא יאכיל את הכלב. ברם בעלי התוספות מדגישים שזה לשיטת רבי יהודה, ולא לשיטת רבי שמעון.

בפשטות עולה לנו מחלוקת בין הרשב"א ורש"י כנגד הרמב"ם והתוספות, אם אוכל המיועד לאכילה של אנשים יצא מכלל מוקצה מחמת שניתן להאכיל אותו לחיות, למרות שאדם לא מעלה בדעתו לעשות כך.

חזי לאומצא

הברייתא שלמדנו לעיל, שעסקה בטלטול דג תפל ומלוח ובשר תפל ומלוח, מובאת בהקשר של דיון רחב יותר באכילת בשר מן החי שאינו מבושל –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד א

איתמר: בשר מליח מותר לטלטלו בשבת; בשר תפל, רב הונא אמר: מותר לטלטלו, רב חסדא אמר: אסור לטלטלו... רב חסדא אמר: אסור לטלטלו, והא רב יצחק בר אמי איקלע לבי רב חסדא, וחזא ההוא בר אווזא דהו קא מטלטלו ליה משמשא לטולא. ואמר רב חסדא: חסרון כיס קא חזינן הכא! - שאני בר אווזא דחזי לאומצא. תנו רבנן: דג מליח - מותר לטלטלו, דג תפל - אסור לטלטלו. בשר, בין תפל ובין מליח - מותר לטלטלו (וסתמא כרבי שמעון). תנו רבנן: מטלטלין את העצמות מפני שהוא מאכל לכלבים, בשר תפוח - מפני שהוא מאכל לחיה, מים מגולים - מפני שהן ראויין לחתול. רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל עצמן אסור לשהותן, מפני הסכנה.

רש"י מסכת שבת דף קכח עמוד א

בשר תפל - שאינו מלוח, ומאן דגריס תפוח - היא היא. מותר לטלטלו - דלית ליה מוקצה בטלטול. במוקצה לאכילה סבר לה כר' יהודה - כלומר: באיסור מוקצה לענין אכילה - סבר לה כר' יהודה דאסור לאוכלו, ובאיסור מוקצה לטלטול - סבר לה כר' שמעון. בר אווזא - שחוט. משמשא לטולא - שלא יסריח. ואמר להו רב חסדא חסרון כיס חזינא הכא - שאתם מניחים אותה בשמש ומתחמם, וסלקוהו על פיו מחמה לצל. באומצא - כשהוא חי, אוכלין אותו בלא מלח. דג תפל אסור לטלטלו - דאינו ראוי לכלום, ולכלבים לאו דעתיה למישידיה, אבל מליח - נאכל חי על ידי מלחו. בשר תפוח - מסריח. לחתול - לא מזיק ליה ארס דנחש, שאף הנחשים היא אוכלת. מפני הסכנה - שמא ישתה אדם מהם.

חברותא שבת דף קכח עמוד א

בשר חי תפל, שלא בושל ואינו מליח, פליגי בה רב הונא ורב חסדא. רב הונא אמר: מותר לטלטלו, מפני שאינו סובר שיש בבשר חי איסור טלטול מוקצה. רב חסדא אמר: אסור לטלטלו. ומקשינן: והא רב הונא, תלמיד דרב הוה, ורב כרבי יהודה סבירא ליה, דאית ליה מוקצה, ואם כן היה לרב הונא לאסור טלטולו? ומתצינן: רב הונא מחלק בין איסור אכילת מוקצה, לבין טלטולו. במוקצה לאכילה - סבר לה כרבי יהודה. אבל במוקצה לטלטול - סבר לה כרבי שמעון. ומקשינן: וכי רב חסדא אמר אסור לטלטלו? והא רב יצחק בר אמי, איקלע, נודמן, לבי רב חסדא. וחזא ההוא בר אווזא, שחוטה, דהו קא מטלטלי ליה משמשא לטולא, מהשמש לצל, כדי שלא יסריח. ואמר רב חסדא: חסרון כיס קא חזינן הכא בשהייתו בשמש, שיסריח ויתקלקל, והתיר לטלטלו. ומדוע הכא אסור רב חסדא לטלטל בשר חי? ומתצינן: שאני בר אווזא דחזי לאומצא, שראוי לאוכלו חי אף אם לא נמלח. [והתוספות הוסיפו שאין בו איסור דם, כיון שלא פירש]. תנו רבנן: דג מליח, ראוי לאכילה, ולכן מותר לטלטלו. דג תפל, אינו ראוי לכלום, ולכן אסור לטלטלו. בשר, בין תפל ובין מליח מותר לטלטלו. תנו רבנן: מטלטלין את העצמות, מפני שהוא מאכל לכלבים. מטלטלין בשר תפוח, מפני שהוא מאכל לחיה. מטלטלין מים שהיו מגולין בלילה, על אף שאסור לשתותן משום "גילויי", שמא נחש הטיל בהם ארס, מפני שהן ראויין לשתיה לחתול, שאינו ניזוק מארס נחש. [שאפילו את הנחש עצמו הוא אוכל. רש"י]. רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל עצמן אסור לשהותן, מפני הסכנה, שמא יבוא אדם לשתותם.

רב חסדא אסר לטלטל בשר תפל, אך התיר לטלטל בשר אווזא חי, מפני שניתן לאכול בשר אווזא חי. לכאורה כשם שרב חסדא התיר טלטול בשר אווזא חי מפני שניתן לאוכלו כאומצא, כך ניתן להתיר טלטול בשר בקר חי הראוי לאכילה כאומצא! וכך אכן פסקו הרמב"ם והשו"ע –

רמב"ם הלכות שבת פרק כו הלכה טז

מטלטלין בשר תפוח מפני שהוא מאכל לחיה, ומטלטלין בשר חי בין תפל בין מליח מפני שראוי לאדם, וכן דג מליח אבל התפל אסור לטלטלו

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף לא

בשר חי, אפילו תפל שאינו מלוח כלל, מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא; וכן אם הוא תפוח מותר לטלטלו, משום דראוי לכלבים

סעיף לב

דג מלוח מותר לטלטלו; ושאינו מלוח, אסור מפני שאינו ראוי

אך זה מעלה קושיה גדולה על הגמרא עצמה – מדוע הגמרא מניחה שניתן לאכול רק בשר אווזא חי, ולא בשר בקר חי?

❖ הרחבות – אם מותר לטלטל בשר חי דחזי לאומצא, מהי מחלוקת רב הונא ורב חסדא? קושיית ותירוצי הרשב"א

הט"ז עמד על קושיה זו –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח ס"ק ב

וני"ל לתרץ: לענין היתר מוקצה (כלומר, המוקצה שסובר רבי יהודה) לא סגי בראוי לחוד, אלא בעינן שיחזיק אותו לזה. אבל לענין איסור טלטול במאי דלא חזי ליה (כלומר, המוקצה שסובר רבי שמעון) סגי בראוי לחוד, כדאמרי' בפרק כירה אין מוקצה לר"ש בדבר הראוי. ומשום הכי לא קשיא מידי, דדווקא לרב חסדא אמרינן כן בגמרא, דהוא ס"ל כרבי יהודה, ובעינן דמחזיקין אותו לאותו דבר להיתר מוקצה, ולא סגי במה שהוא ראוי, משום הכי מחלק בין בר אוזא לשאר בשר, אף על גב דגם בשאר בשר חי ראוי לאכילה כדאמרינן בכמה דוכתא בגמרא "דחזי לכוס", אלא ודאי דמכל מקום לא מחזיקי אינשי כל כך לזה כמו בר אוזא. ועל כן הוה שאר בשר מוקצה ואיסור לרבי יהודה. אבל לרבי שמעון, דקיימא לן כותיה, כיון דעל כל פנים חזי לכוס, הוה ראוי, ומשום מוקצה אין איסור. ועל כן שפיר כתב הרמב"ם שראוי לאדם, ואחר זה נמשך ב"י ושי"ע כנ"ל לדעת הרמב"ם

הט"ז ביאר מדוע ההיתר בגמרא נאמר רק על בר אוזא, אך להלכה ההיתר הוא גם בבשר בקר. תירוצו מבוסס על היסודות שפתחנו בהם, בהבנת מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון – פתחנו את השיעור במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. לפי רבי יהודה אוכל שהוקצה לשימוש עתידי נעשה מוקצה. לפי רבי שמעון מותר לטלטל את האוכל אם ניתן למצוא לו שימוש, גם אם הקצה אותו בידיים (כל עוד אינו מתקלקל תוך כדי התהליך, כמפורט לעיל).

רב חסדא, הסובר כרבי יהודה, מחלק בין בשר, שמיועד לבישול, לבין בר אוזא, שעשוי להיות מיועד לאכילה כאומצא. לכן רב חסדא העלה את האפשרות לאכול את בר אוזא כאומצא, ולא בשר אחר. אך להלכה אנו פוסקים כרבי שמעון (בניסוח של הט"ז) – רבי שמעון סובר שאין איסור מוקצה, יש רק איסור טלטול). לפי רבי שמעון אין זה משנה אם האוכל היה מיועד לאכילה לאומצא בכניסת השבת. כאמור, אם יש יכולת לאכול את האוכל בשבת, הוא אינו מוקצה. לכן, אמנם בגמרא נאמר שמותר לטלטל בר אוזא מפני שהוא מוכן לאכילה כאומצא, ולא בשר בקר. אך להלכה, כרבי שמעון, פסק הרמב"ם, ובעקבותיו השו"ע, שמותר לטלטל בשר בקר מפני שהוא ראוי לאכילה כאומצא.

יש לציין שהבנה זו משפיעה על החלק הקודם של הסוגיה. בתחילת השיעור למדנו מחלוקת רש"י ותוספות מדוע אסור לטלטל דג תפל. ביארנו ששורש מחלוקתם תלויה בשאלה אם מה שמיועד לאדם, אך אינו מוכן לו, מוכן לכלבים אך אינו מיועד להם, הוא מוקצה או לא. לפי הניתוח של הט"ז, דבר זה תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. לפי רבי יהודה, מכיוון שהאוכל מיועד לאדם, אפשרות נתינתו לכלב לא מוציאה אותו מהיות מוקצה, מכיוון שהוא לא מיועד להם. לפי רבי שמעון אין זה משנה. אפשרות האכלת הכלב מוציאה את האוכל מכלל מוקצה. ואכן הט"ז מזהה בין המחלוקות –

ואם כן, הא דאסרינן בדג תפל בברייתא, היינו מטעם דלא חזי כלל, אפילו לכלבים, כמו שתירצו התוספות לתירוצא קמא. אבל רש"י פירש בדג תפל ד"אינו ראוי לכלום, ולכלבים לאו דעתיה למשדיה" עכ"ל

לפי רש"י, גם רבי שמעון (להלכה) מודה שהיות והאוכל מיועד לאדם, היותו ראוי למאכל כלב אינו מוציא אותו מכלל מוקצה. לפי התוספות והרמב"ם, טענה זאת היא לדעת רבי יהודה בלבד. לשיטתם, רבי שמעון חולק וסובר שמכיוון שניתן להאכיל את האוכל לכלב, הוא אינו מוקצה. (יתכן והדברים תלויים בשתי ההבנות שהוצגו בתחילת השיעור, ראו על כך הערה בהרחבות) ברם, הט"ז מעדיף להסביר שגם רש"י מודה שזו מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, והברייתא היא דעת רבי יהודה בלבד, ועל כן להלכה אף הוא מודה לתוספות והרמב"ם!

אלא דנראה מדברי התוספות ... דהא כתבו ... בתירוץ השני דכרבי יהודה אתיא ברייתא, ואם כן גם רש"י נראה דסבירא ליה כן, ומשום הכי פירש הטעם כן, ... ואם כן על כל פנים לרבי שמעון סגי בראוי לחוד, ועל כן מותר בשר תפל דראוי לאדם, והכל ניחא בס"ד

לסיכום היסוד המשמעותי בט"ז – המחלוקת אם שימוש אפשרי באוכל, כאשר האוכל אינו מיועד לשימוש זה, מתיר את טלטולו, תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. לפי רבי שמעון, שהלכה כמותו, השימוש התיאורטי באוכל מספיק בכדי להתיר את טלטולו. המשמעות היא שגם אם האוכל אינו עומד להאכלת כלבים, או שלא רגילים לאכול כאומצא במקום זה, אפשרות שימושו לדברים אלה מתיר את הטלטול לפי רבי שמעון, וממילא גם להלכה.

לפי דברי הט"ז, דעתו לתת את הדג לכלבים לא אמורה לשנות את ההיתר, המבוסס על היכולת לתת את הדג לכלבים! כדברים הללו עולה גם מהמג"א –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף נו

... מיירי במין דרכיך וחזי לכוס ... ואם כן בשר דלא חזי לאכול חי – אסור לטלטל. והוא הדין שאר דברים כיוצא בו כגון שומן צונן

מסתבר שלגבי שומן צונן הט"ז היה מסכים, אך ניכר הפער בין הט"ז, הפוסק שאפשרות אכילה תיאורטית תוציא את הבשר מכלל מוקצה, לבין המגן אברהם, העומד על כך שיכולת זו תהיה ישימה.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח ס"ק קכ"ה

הנה ממג"א מבואר דדווקא במין הרך כגון יונה ובר אווזא אבל בשר בהמה אינו חזי לכוס ואסור לטלטלו. אבל בט"ז פוסק דאפילו בשר בהמה טפל מותר לטלטלו ע"ש

המשנה ברורה, וכך רוב הפוסקים, הבינו שאכן יש פער בין הט"ז והמג"א. לפי הט"ז כל פוטנציאל שימוש מתיר את הבשר בטלטול. לפי המג"א רק שימוש שיש סבירות שאכן ינצלו נחשב שימוש שמצדיק את הטלטול.

(כאמור, יתכן והדברים תלויים בהגדרת מהות המוקצה של הבשר. אם הבשר מוקצה מפני שהוא מעולם לא הוכשר לשימוש, לכאורה צדקו דברי המג"א, רק שימוש שיתכן שיעדנו לבשר מראש יוציא אותו מהיותו מוקצה. אם הבשר נחשב מוכן, אך דעת האדם מתכוונת להשהות אותו לשימוש מוצלח יותר, לכאורה חזרנו לדברי הט"ז). שיטה שלישית מצאנו בלבוש –

לבוש אורח חיים סימן שח סעיף לא

בשר חי אפילו תפל שאינו מלוח כלל, מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא, וכן אם הוא תפוח מותר לטלטלו משום דראוי לכלבים.

סעיף לב

וכן דג מלוח מותר לטלטלו מפני שהוא ראוי לאוכלו חי ע"י הדחק, ודג תפל אינו ראוי לכלום, ולכלבים לאו אדעתיה למישדיה, והוי מוקצה גמור ואסור לטלטלו

בסעיף ל"א הלבוש התיר טלטול בשר חי מפני שהוא ראוי לאומצא (לכאורה כדברי הט"ז), ובסעיף ל"ב הוא אוסר את טלטול הדג התפל, שאמנם ניתן להשליך לכלבים, אך אנשים לא נוהגים כך (לכאורה כדברי המג"א). הפרי מגדים מסביר מדוע הלבוש מבחין בין הדברים –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שח ס"ק כ

הלבוש ז"ל [סעיף לב] כתב בביאור, דג תפל ולכלבים לאו דעתיה למשדייה, סובר דיש הפרש בין ראוי לכלבים, דכל דלאו דעתיה אסור, דאין ראוי עתה לכלום, מה שאין כן הראוי לאדם באומצא, אף על פי שמחזיק לאכול מבושל וכדומה, מכל מקום לאו כאבן דמי, דמכל מקום ראוי הוא לו ... מה שאין כן באין ראוי כי אם לכלבים ולא דעתיה למשדייה לכלבים, סובר הלבוש דהוה כאבן אף לרבי שמעון, כפירוש רש"י ... והיינו דבר הראוי לאדם, אבל מין הראוי רק לבהמה, מטלטלין אף על פי שאין נותן להם עתה, כל שמצוי

הפרי מגדים מסביר שהלבוש סובר שיטה שלישית – מה שמיועד לאדם, וראוי לשימוש שונה של האדם – מותר בטלטול, מפני שסוף כל סוף הוא יכול לשמש עבור מי שהוא מיועד לו. אך מה שמיועד לאדם וראוי לכלבים נותר מוקצה, מפני שהוא לא מוכן למי שהוא מיועד עבורו.

אם כך, נמצאנו למדים שלוש שיטות בפוסקים –

ט"ז - כל שימוש פוטנציאלי מתיר את הטלטול.

מג"א - רק שימוש מעשי וסביר מתיר את הטלטול.

לבוש - תלוי - מה שמיועד לאדם, וניתן לעשות בו שימוש של אדם - מותר לטלטל, גם אם הסבירות שיעשה את השימוש הזה רחוקה. מה שמיועד לאדם, וניתן לעשות בו שימוש לכלבים - אסור.

❖ **הרחבות – האם לטור שיטה אחרת?**

למעשה - הרב עובדיה מביא את דברי המשנ"ב שהעדיף להחמיר, וכתב שחומרה זו איננה מוצדקת -

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן לט אות ב

מה שכתב ... שבשר חי אינו ראוי למאכל אדם ונחשב מוקצה מחמת גופו. ובהערה הוסיף, שצריך להזהר שלא להזיז בתא ההקפאה בשר חי קפוא כדי לפנות מקום למצרכים אחרים וכו', זה אינו מכוון להלכה ... ואף על פי שהמג"א בסי' שח כתב דמייירי דוקא בבשר עוף דרכיך ... כבר השיג עליו הקרבן נתנאל דליתא, שא"כ למה כ' הרמב"ם והשי"ע לחלק בין בשר לדג, ליפלוג ולתני בדידה דה"מ בבשר עוף דרכיך ולא בשר בהמה, אלא ודאי שאף בשר בהמה חזי לאומצא. ושכן דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ... והגם שהמשנה ברורה (סימן שח ס"ק קכה) העלה "שבמקום הדחק" יש לסמוך על המקילים, (אף שהביא רבים מהאחרונים שחולקים על המג"א, ומהם הטי"ז והא"ר והגר"א, דס"ל להקל אף בבשר בהמה חי), אגן בדין סמכינן אתכא דמרו אף בלא דחק כלל. שהרי אנו קבלנו הוראות מרן, ומכ"ש בזה שכל הראשונים הנ"ל ס"ל להקל, והוי מידי דרבנן

הרב עובדיה מסיק מהסוגיה שאלה מעשית מאוד - האם מותר להזיז בשר קפוא במקפיא בשבת? לפי רבי יהודה ודאי שאסור, שהרי הקצה אותו לאכילה עתידית. לפי רבי שמעון, שהלכה כמותו, לכאורה זה תלוי בשני דברים. ראשית - אם מדובר בבשר שבאמת ניתן לאכול כמות שהוא (קרפצ'ו) - ודאי שמותר (וכפי שלמדנו, גם אם בעליו מעולם לא אכל קרפצ'ו ואין בכוונתו להתחיל כעת). אך נראה שהיתרו של הט"ז, ובעקבותיו הרב עובדיה, הוא היתר רחב יותר. מכיוון שאנו רואים שאכן בתקופות שונות אנשים אכלו בשר בקר חי, אין זה משנה אם במקום חמן זה לא מקובל לעשות כך. מפוסקים אחרים ניכר שהדבר תלוי במנהג המקומי -

בן איש חי שנה שניה פרשת פקודי אות ט

האי דינא דבשר חי דמותר בטלטול משום דחזי לאומצא, לא שייך בזמן הזה, כי עתה אנחנו רואין דליכא בני אדם בינינו שכוססין בשר חי

ערוך השולחן אורח חיים סימן שח סעיף נח

לדינא לדין כל בשר חי מוקצה הוא דאין אנו אוכלין בשר חי כלל, אפילו בר אווזא

ערוך השולחן והבן איש חי אינם חולקים על הרב עובדיה בויכוח מציאותי. מחלוקתם עמו היא בשאלה כיצד להגדיר את מה שראוי לאכילת האדם. הבן איש חי וערוך השולחן סוברים שצריך לראות מה נהוג, ולקבוע לפי זה. הרב עובדיה סובר שמכיוון שיש אפשרות לאכול את הבשר כמות שהוא, הוא נחשב אוכל, ואינו מוקצה, גם אם למעשה לא נהוג לאכול אותו (כעין דבריהם פוסקים באגרות משה חלק ה' סימן כב אות ט, והגרש"ז המובא בש"כ פרק י"א הערה כ).

יש לציין שלפי תפיסה זו יש הבדל בין אוכל לבין כלי. היכולת העקרונית להשתמש בחפץ באופן מסוים אינה מספיקה כדי שהחפץ יצא מכלל מוקצה, עד שיועד לשימוש זה. אוכל, לעומת זאת, הוא אוכל אם הוא ראוי למאכל, ואין צורך לייעד אותו לאכילה מסוימת.

הערה לסיום: יש לציין שכל הדעות המחמירות מניחות שאנשים מקפידים ולא מאכילים בעלי חיים את הבשר הראוי לאכילת אדם. ברם יש לבחון את הדברים בימינו. ב"ה זכינו שאנו חיים בעולם שיש בו שפע שלא ידעו דורות קודמים (עינינו הרואות שהשפע הזה מאפשר לאנשים לבזבז מהשפע שאנו מקבלים באופן שהיה מזעזע דורות קודמים, ואכמ"ל). ממילא יש מקום לבחון מחדש את ההנחה שאנשים אינם מאכילים בעלי חיים מה שראוי לאכילת אדם -

ארחות שבת פרק י"ט הערה קנז

ונראה שבזמננו יש צד נוסף להקל, והוא משום שרבים ממגדלי הכלבים אינם מקפידים מליתן להם מהבשר המוכן לצורך בני אדם אם חסר לכלב המזון שרגילים לקנות עבורו, ואם כן אפשר שכל הראשונים יסכימו לסברת התוספות דיש היתר מחמת שראוי לכלבים

רבנות
שו"ע סימן ש"ח סעיפים
כ"ז - ל"ב
סימן שי סעיף ב

סיכום

אוכל שהוקצה מאכילה

בגמרא (שבת דף מ"ה ע"א) מבואר שלפי רבי יהודה אוכל שהוקצה מאכילה (בכדי לייבשו או לכל צורך אחר) הוא מוקצה ואסור לטלטלו. הגמרא מבררת אם רבי שמעון מודה לרבי יהודה במקום שדחה את האוכל בצורה קיצונית (כגון ששתל את הזרעים בקרקע). מסקנתה היא שרבי שמעון סובר שרק גרוגרות וצימוקים (ודומיהם), שמתקלקלים במהלך הייבוש, הם מוקצים. כפי שהגדיר זאת בשולחן ערוך – דחייה בידיים (במעשה), והפיכתם לבלתי ראויים לאכילה, מצטרפים בכדי להפכם למוקצים.

כיצד עובד הצירוף בין שני המרכיבים הללו? הטור מסביר שמודעות האדם שהאוכל יתקלקל מקצה אותו מדעתו לחלוטין, בשונה מאוכל אחר, שאמנם הקצה אותו לשימוש בעתיד, אך בכל זאת הוא מודע לאפשרות להוציאו ולהשתמש בו בעת הצורך.

אוכל הראוי לאכילת אחרים, ולא בעליו

לסיכום:

מותר לכל אחד לטלטל אוכל הראוי לאחר (לכהן), גם אם האוכל אינו ראוי לו (לבעלים). מותר לטלטל אוכל גם אם היתר אכילתו תיאורטי בלבד (דמאי, לדוגמא. מותר לעניים לאכול. הגמרא מתירה לטלטל מכיוון שניתן להפקיר את נכסיו, וכך ייחשב עני). מותר לטלטל מאכל הראוי לאכילת עזים, אך רק אם הוא מוכן לאכילת העזים כעת (התורמוס, לדוגמא, מריר מדי בעודו לח. לכן מותר לטלטל רק תורמוס יבש, הראוי למאכל עזים).

הבחנות אלו מעלות מספר שאלות:

מותר לטלטל תרומה, מכיוון שכהן יכול לאכול אותה. האם מותר לטלטל מאכל שנחשב ראוי לאנשים מסויימים, למרות שאינו נחשב ראוי לאכילה לו?

מותר לטלטל תורמוס הראוי למאכל עזים. האם מותר לטלטל את התורמוסים גם אם אין עזים העשויות לאכול את התורמוסים?

ביחס לשאלה הראשונה – הפוסקים יישמו את היסוד, שמה שראוי לאכילה של מישוהו אינו מוקצה, גם אם בעליו ומי שמבקש לטלטלו אותו אינו מחשיב אותו כראוי לאכילה. לדוגמא – גם הסוברים שאסור לאכול אוכל שיש בו אבקת חלב עכו"ם מודים שמותר לטלטל אותו, מכיוון שאחרים סבורים שהוא מותר באכילה.

הצורך שהחיה תהיה מצויה, ואוכל הראוי לאכילת החיה אך אינו מיועד לה

ביחס לשאלה השניה – מהמשנה הנ"ל והברייתא שהובאה בדף קכ"ח (ע"א. וביאור הרשב"א על אתר) עלו שלוש שיטות – ת"ק במשנה – מותר לטלטל אוכל המוכן עתה לשימוש של מי שהאוכל מיועד עבורו (אם הוא מיועד לאכילת אנשים צריך להיות מוכן לאכילתם, אם הוא מיועד לבעלי חיים צריך להיות מוכן לאכילתם). ת"ק בברייתא – מותר לטלטל אוכל המתאים לאנשים או בעלי חיים המצויים. רשב"ג – מותר לטלטל מה שראוי לבעלי חיים הנפוצים בסביבת אנשים, וכן הראוי לאכילת בעלי חיים שיש אנשים שמגדלים. הרשב"א פסק כדברי ת"ק שבמשנה, ואילו מהרמב"ם משמע שפסק כדברי תנא קמא שבברייתא. הראשונים ביארו בדברי (ודברי הריף) שנקט שאין מחלוקת בין המשנה והברייתא.

מדוע שמאכל הראוי למאכל חיות שכחות, אך לא מיועד להן, ייחשב מוקצה? הצענו שתי אפשרויות עקרוניות –

1. החפץ הזה יקבל שם "אוכל" רק כאשר האדם יתייחס אליו כמוכן לאכילה. עד אז הוא מוקצה מחמת גופו, ככל חפץ אחר המגיע מן הטבע וטרם הוכן לשימוש האדם.

2. מכיוון שהמאכל מוכן לאכילת בעלי חיים, הוא כבר אינו נחשב חלק מהטבע, שהרי הוא כבר קיבל שם אוכל. אף על פי כן, הוא מוקצה מחמת הקצאת האדם לשימוש העתידי.

האפשרות הראשונה עוסקת בגדרים שעסקנו בהם בשיעור 38 – ממתי אדם מגדיר חפץ כמוכן לשימוש? האפשרות השנייה מגבילה את הדין שלמדנו בתחילת השיעור. למדנו לעיל שלפי רבי שמעון, הקצאת אוכל לשימוש מסוים לא הופך אותו למוקצה אם באפשרותו להוציאו ולהשתמש בו לשימוש אחר. לפי ההבנה השנייה, יש לכך גבול. אוכל שהוקצה לאכילת אנשים באופן מסוים, היכולת לאכול אותו באופן אחר מונעת את הפיכתו למוקצה. אך היכולת להאכיל חיות אוכל שמיועד לבני אדם בדווקא אינה מוציאה אותם מכלל מוקצה.

מחלוקת מקבילה מצאנו בין רש"י ותוספות. בגמרא (דף קכ"ח ע"א) מובאת ברייתא, בה הותר לטלטל בשר תפל, אך לא דג תפל. מדוע? רש"י מבאר שאמנם הדג ראוי לאכילת בעלי החיים המצויים, אך אדם אינו מאכיל כלבים דגים יקרים (לאו דעתיה למשדיה – לכאורה משמע שעדיין לא נעשה אוכל, כאפשרות הראשונה, ולא שהקצה אותו לשימוש אחר עד שיהיה מוכן לאכילתו). בעלי התוספות מציעים שתי אפשרויות – 1. דג תפל אינו ראוי לאכילה אפילו של בעלי חיים. 2. כדברי רש"י,

שמכיוון שהאוכל מיועד לאכילת האדם, לא יאכיל את הכלב. ברם בעלי התוספות מדגישים שזה לשיטת רבי יהודה, ולא לשיטת רבי שמעון.

בפשטות עולה לנו מחלוקת בין הרשב"א ורש"י כנגד הרמב"ם והתוספות, אם אוכל המיועד לאכילה של אנשים יצא מכלל מוקצה מחמת שניתן להאכיל אותו לחיות, למרות שאדם לא מעלה בדעתו לעשות כך.

חזי לאומצא

בגמרא (שבת דף קכח ע"א) מובאת מחלוקת בין רב הונא ורב חסדא אם מותר לטלטל בשר תפל. הגמרא אומרת שרב חסדא מודה שמותר לטלטל בשר אווז חי שניתן לאכול כאומצא. בהמשך מובאת ברייתא האומרת שמותר לטלטל דג מליה ולא דג תפל, ואילו בשר מותר לטלטל בכל מקרה. לאחר מכן מובאת ברייתא נוספת המתירה לטלטל בשר תפוח מפני שהוא מאכל לחיה.

הרמב"ם והשו"ע פוסקים שבאותו אופן יש להתיר לטלטל בשר חי, מפני שהוא ראוי לאכילה כאומצא.

אם כך, מדוע בגמרא נשמע שהיתר זה ייחודי לבשר אווז?

הט"ז ביאר כך – לפי רבי יהודה אוכל שהוקצה לשימוש עתידי נעשה מוקצה. לפי רבי שמעון מותר לטלטל את האוכל אם ניתן למצוא לו שימוש, גם אם הקצה אותו בידים (כל עוד לא מתקלקל תוך כדי התהליך, כמפורט לעיל).

רב חסדא, הסובר כרבי יהודה, מחלק בין בשר, שמיועד לבישול, לבין בר אווזא, שעשוי להיות מיועד לאכילה כאומצא. לכן רב חסדא העלה את האפשרות לאכול את בר אווזא כאומצא, ולא בשר אחר.

אך להלכה אנו פוסקים כרבי שמעון (בניסוח של הט"ז – רבי שמעון סובר שאין איסור מוקצה, יש רק איסור לטלטל). לפי רבי שמעון אין זה משנה אם האוכל היה מיועד לאכילה לאומצא בכניסת השבת. כאמור, אם יש יכולת לאכול את האוכל בשבת, הוא אינו מוקצה. לכן, אמנם בגמרא נאמר שמותר לטלטל בר אווזא מפני שהוא מוכן לאכילה כאומצא, ולא בשר בקר. אך להלכה, כרבי שמעון, פסק הרמב"ם, ובעקבותיו השו"ע, שמותר לטלטל בשר בקר מפני שהוא ראוי לאכילה כאומצא.

יש לציין שהבנה זו משפיעה על החלק הקודם של הסוגיה. בתחילת השיעור למדנו מחלוקת רש"י ותוספות מדוע אסור לטלטל דג תפל. ביארנו ששורש מחלוקתם תלויה בשאלה אם מה שמיועד לאדם, אך אינו מוכן לו, מוכן לכלבים אך אינו מיועד להם, הוא מוקצה או לא. לפי הניתוח של הט"ז, דבר זה תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. לפי רבי יהודה, מכיוון שהאוכל מיועד לאדם, אפשרות נתינתו לכלב לא מוציאה אותו מהיות מוקצה, מכיוון שהוא לא מיועד להם. לפי רבי שמעון אין זה משנה. אפשרות האכלת הכלב מוציאה את האוכל מכלל מוקצה. הט"ז באמת מזהה בין המחלוקות, אך מעדיף להסביר שגם דברי רש"י נאמרו ביחס לשיטת רבי יהודה בלבד, ולמעשה מודה לרמב"ם והתוספות.

למעשה מהט"ז עולה שכל בשר שבאופן תיאורתי ניתן לאכול ללא בישול – מותר לטלטלו, גם אם זו אפשרות רחוקה.

ברם המגן אברהם מגביל את ההיתר לסוגי בשר שבאמת מעשי לאכול אותם חיים (קרפצ'יו).

הלבוש נוקט שיטה שלישית – מה שמיועד לאדם, וניתן לעשות בו שימוש של אדם – מותר לטלטל, גם אם הסבירות שיעשה את השימוש הזה רחוקה. מה שמיועד לאדם, וניתן לעשות בו שימוש לכלבים – אסור.

המשנ"ב הראה שרוב הפוסקים מודים לדברי הט"ז, אך העדיף להקל רק בשעת הדחק. הרב עובדיה כתב על דבריו שאין הצדקה להחמיר נגד רוב הפוסקים. הרב עובדיה מסיק מהסוגיה שאלה מעשית מאוד – האם מותר להזיז בשר קפוא במקפיא בשבת? לפי רבי יהודה ודאי שאסור, שהרי הקצה אותו לאכילה עתידית. לפי רבי שמעון, שהלכה כמותו, לכאורה זה תלוי בשני דברים. ראשית – אם מדובר בבשר שבאמת ניתן לאכול כמות שהוא (קרפצ'יו) – ודאי שמותר (וכפי שלמדנו, גם אם בעליו מעולם לא אכל קרפצ'יו ואין בכוונתו להתחיל כעת). אך נראה שהיתרו של הט"ז, ובעקבותיו הרב עובדיה, הוא היתר רחב יותר. מכיוון שאנו רואים שאכן בתקופות שונות אנשים אכלו בשר בקר חי, אין זה משנה אם במקום וזמן זה לא מקובל לעשות כך.

מפוסקים אחרים ניכר שתלוי במנהג המקומי. הבן איש חי וערוך השולחן כתבו שאצלם לא נהוג לאכול בשר חי, ועל כן הוא מוקצה. ניכר שלשיטתם היכולת העקרונית אינה קובעת, אלא הנהוג המקומי, וכיצד אנשים במקום זה יגדירו את הבשר החי.

בשיעור זה למדנו את גדרי "אוכל" לעניין מוקצה מחמת גופו. בשיעור הבא נעסוק במספר פרטים, חפצים ושימושים שונים, ונלמד אם הם נחשבים מוקצים מחמת גופם או לא.